

Література

1. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб. : Питер, 2001. – 864 с.
2. Армстронг Г. Маркетинг, 5-те вид. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. – М. : Вільямс, 2001. – 608 с.
3. Ромат Е. В. Реклама : учебник для студентов специальности «Маркетинг» / Е. В. Ромат. – 3-е изд., перераб. и доп. – Киев ; Харьков : НВФ «Студцентр», 1999. – 480 с.
4. Вільна інтернет-енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Продакт-плейсмент>
5. Рошка А. В. Исследование эффективности технологии Product Placement при работе с детско-подростковой аудиторией : Выпускная квалификационная работа [Електронний ресурс] / А. В. Рошка // НИУ-ВШЭ, СПб. – 2013. – С. 9. — Режим доступу : https://www.hse.ru/data/2013/06/07/.../Рошка%20А.В_243_2013.docx
6. Дослідження агентства PQ Media / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pqmedia.com/about-press-20150615.html>
7. Департамент Product Placement : Рекламное Агентство «Интера» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.productplacement.com.ua>
8. Все, что вы должны знать о скрытой рекламе [Електронний ресурс] / Библиотека маркетолога. Сайт научных маркетинговых исследований. – Режим доступу : <http://www.adme.ru/tvorchestvo-reklama/vse-chto-vy-dolzhny-znat-o-ckrytoj-reklame-466305/>
9. Wyrok Sądu Najwyższego z 6 grudnia 2007 r. w sprawie III SK 20/07 [Електронний ресурс] / Legeo. Informacje wokół przepisów prawnych. – Режим доступу : <http://prawo.lego.pl/prawo/iii-sk-20-07/>
10. Использование чужого товарного знака в рекламе [Електронний ресурс] / Вадим Колосов // Юридическая фирма. – Режим доступу : <http://kolosov.info/novosti-prava/ispolzovanie-chuzhogo-tovarnogo-znaka-v-reklame>
11. Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
12. Bell. N. Audycja zawierała lokowanie produktu – skąd te ostrzeżenia? [Електронний ресурс] / N. Bell. – Netflix, 2014. – Режим доступу : <http://techlaw.pl/audycja-zawierala-lokowanie-produktu-skad-ostrzezenia/>

УДК 338.242.4.025.87

Є.А. Бобров

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аналіз можливостей і необхідності проведення заходів з націоналізації як одного зі шляхів виходу української промисловості з кризи

У сучасних економічних умовах здатність економічної системи до стабільного розвитку залежить, насамперед, від її гнучкості та здатності до структурної перебудови економіки й оптимізації методів управління. Об'єктивно виправданою для України є доцільність розглядання механізми інституційних перетворень щодо трансформації власності для підвищення рівня національної та економічної безпеки.

Ключові слова: економіка, приватизація, націоналізація, економічна безпека, національна безпека.

Е.А. Бобров
доктор економічних наук,
професор кафедри фінансов, учёта и аудита,
Університет економіки и права «КРОК»

Анализ возможностей и необходимости проведения мероприятий по национализации как одного из путей выхода украинской промышленности из кризиса

В современных экономических условиях способность экономической системы к стабильному развитию зависит, прежде всего, от ее гибкости и способности к структурной перестройке экономики, а также оптимизации методов управления. Объективно оправданной для Украины является целесообразность рассмотрения механизмов институциональных преобразований по трансформации собственности для повышения уровня национальной и экономической безопасности.

Ключевые слова: экономика, приватизация, национализация, экономическая безопасность, национальная безопасность.

Y. Bobrov
Doctor of Economics
«KROK» University

Analysis of Opportunities and Needs for Measures in Nationalization as one of ways of Withdrawal of Ukrainian Industry out of Crisis

In the current economic climate the ability of the system to a stable economic development depends first of all on its flexibility and capacity for economic restructuring and optimization of management methods. At the present stage of economic development it is objectively justified for Ukraine to consider the mechanisms of institutional reforms of property transformation mechanisms to enhance the national and economic levels security.

Keywords: economic, privatization, nationalization.

Постановка проблеми

Підтримка та захист вітчизняної промисловості, що має стратегічне значення для національної та економічної безпеки, є одним з важливих завдань у державі. Аналіз економічних перетворень минулих десятиріч, що пройшли під гаслами роздержавлення, приватизації, та прихід ефективних приватних власників показує безліч прикладів успішного господарювання новостворених приватних бізнесів. Однак можемо говорити й про жалюгідне існування більшості приватизованих промислових підприємств, які були флагманами та лідерами у своїх галузях та регіонах, а сьогодні з них вимивають залишки потенціалу і нічого не вкладають у оновлення основних фондів. Зважаючи на вищесказане, постає нагальна потреба націоналізації ключових для національної та економічної безпеки підприємств та поступове оновлення їх основних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика національної та економічної безпеки держави постійно привертає увагу дослідників. Разом з цим, запропонована тема ще не знайшла свого широкого відображення в українській науковій літературі. Серед дослідників цього питання слід назвати О. Клименка [10], Д. Медведєва [11], І. Савраса [12], Ю. Макогона [13], В. Ляшенка [13].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Побудова сучасних стратегій розвитку національної та економічної безпеки неможлива без відповідного теоретичного і наукового підґрунтя. Сучасна економічна наука не дає комплексного висвітлення і вирішення проблем розвитку економіки в системі економічної безпеки держави. У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних економістів відображено окремі аспекти сутності такого комплексного явища, як економіка країни. Недостатньо вивченим залишається потенціал національної та економічної безпеки, систематизація їх елементів, аналіз фактичного стану. Питаннями, що потребують постійного наукового дослідження, є співвідношення частки державної та приватної власності в структурі економіки, трансформація та оптимізація їх для забезпечення стійкого економічного зростання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання можливості та необхідності проведення заходів з націоналізації промислових підприємств України, що мають ключовий вплив на економічну безпеку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

На думку деяких учених-економістів, націоналізація означає перехід під державне управління деяких сфер діяльності, раніше наданих ініціативі приватних осіб. Націоналізація, що протиставляється приватновласницькому капіталізму, є традиційним пунктом економічної програми соціалістів, які бачать у приватновласницькому присвоєнні джерело виникнення і живильне середовище класової боротьби. Нагадування про перехід у колективну власність засобів виробництва залишається основним пунктом більшості соціалістичних і комуністичних партій, оскільки в цьому вони вбачають основу встановлення соціалістичного режиму. Однак багато партій, з огляду на досвід соціалістичних режимів Східної Європи, відмовилися від ідеї послідовної націоналізації та вважають за краще говорити про націоналізацію провідних підприємств і груп [1, с. 259].

З історичного досвіду випливає, що крім звичайної конфіскації майна, яке належить фізичній особі або соціальній групі, націоналізація окремих галузей може переслідувати різні цілі:

- підтримання необхідного рівня функціонування галузей економіки;
- виведення з-під контролю іноземного капіталу галузей і виробництв, які мають ключове значення для забезпечення безпеки й обороноздатності країни;
- передача в колективну власність прибутків, що утворюються – якщо встановлюється суб'єктом управління, що ці прибутки неправильно використовуються, неправильно розподіляються, незаконно переводяться за кордон;
- захист споживачів від зловживань, до яких може призвести існування приватних монополій;
- контроль за використанням фінансових ресурсів, якими володіють деякі підприємства;

- здійснення структурних реформ у деяких галузях діяльності;
- здійснення намічених виробничих та інвестиційних завдань у ключових галузях;
- націоналізація підприємств за участю іноземного капіталу з метою припинення витоку доходів за кордон.

Слід відмітити, що в країнах із соціалістичною економікою, – Радянська Росія (1917-1918), Болгарія (1947-1948), Югославія (1944-1945), Польща (1945-1955), Чехословаччина (1945-1948), Румунія (1947-1952), НДР (1946-1953), КНР (1950-ті), КНДР (1948-1950), – процес націоналізації був пов'язаний із встановленням соціалістичного ладу.

У країнах, що розвиваються, процес націоналізації був спрямований проти іноземних монополій: Болівія (1937, 1969, 2012) – нафтогазова та електроенергетична промисловість; Мексика (1938) – нафтовидобувна галузь; Іран (1950-ті) – нафтовидобувна галузь; Єгипет (1956) – націоналізація Суецького каналу; Куба (1959) – націоналізація американських компаній; Сирія (1961-1963); Бірма (1963), Індія (1969) – націоналізація приватних банків і страхових компаній; Чилі (1970-ті) – націоналізація гірничорудної, металургійної, цементної, текстильної промисловості та банківської системи; Венесуела (1976) – націоналізація найбільших компаній нафтовидобувної промисловості, енергетичних компаній, що працюють в основних секторах економіки, (з 1998 р.) та металургійного комбінату Sidor (2008), банку Banco de Venezuela, нафтогазової компанії Petroleos de Venezuela SA (PDVSA) та 35 компаній-підрядників нафтовидобувних компаній (2009), видобутку золота (2011); Аргентина (2006-2012) – пенсійні фонди, нафтогазова компанія YPF, що належала іспанській Repsol (найбільш масштабний перехід іноземної власності під суверенітет держави).

У країнах Західної Європи і США проводилися:

- націоналізація золота (1933) та срібла (1934), іпотечних компанії Fannie Mae и Freddie Mac (2008), GeneralMotors (2009, зараз частка держави у компанії становить 2%) у США;

- три широкомасштабні націоналізації у Франції:

- 1) військова промисловість і залізниці (1936-1937);
- 2) Французький банк, чотири депозитних банки і 34 страхових компанії, підприємства вугільної, газової та електроенергетичної промисловості, автомобільні заводи Renault і авіаційні заводи Gnome et Rhône (1944-1946);

- 3) 36 великих приватних банків і низка найбільших монополій: банк Ротшильда і Паризько-Нідерландський банк, компанія Суецького каналу, компанія Thomson-Brandt, Генеральна електрична компанія, компанії Saint-Gobain, Kühlmann, авіаційні заводи Dassault Aviation, металургійні підприємства де Вандель і Шнейдер-Крезо. У результаті державний сектор економіки збільшився приблизно наполовину. Було розроблено і прийнято закон про націоналізацію, який визначив основні принципи і форми контролю та управління державним сектором економіки (1982);

- три націоналізації у Великій Британії:

- 1) Англійський банк, чотири найбільші авіакомпанії громадянської авіації, вуглевидобувна галузь (800 підприємств, на яких працювало 700 тис. працівників), виробництво кабелю, залізничний транспорт, електроенергетика (разом із передачею та розподілом електричної енергії), газова промисловість, чорна металургія, внутрішній водний транспорт, частина автомобільних перевезень, радіо і телекомунікації (1946-1949);

- 2) чорна металургія (1964-1970);

3) найбільші судноверфі та компанія Rolls-Royce (1971-1979);
– в Італії серед інших галузей економіки, під націоналізацію потрапила електроенергетична промисловість (1962-1966).

Слід відзначити також націоналізацію промисловості та банків у Австрії (1945-1946) та Іспанії (1950-ті), Ісландії (2008).

Узагальнюючи викладене вище, слід підкреслити, що в демократичних суспільствах склалася модель проведення націоналізації, яка здійснювалася виключно на основі закону, тільки в суспільних інтересах з виплатою попередньої компенсації власнику, і судовий порядок відшкодування вартості майна при будь-яких спірних ситуаціях. Націоналізуються, у першу чергу, галузі, пов'язані з військовою промисловістю, найважливіші для економіки галузі, а також ті, що потребують значних капітальних вкладень на тривалий термін (зокрема паливно-енергетична, транспорт, інші інфраструктурні галузі).

Загальна декларація прав людини в ст. 17 проголошує, що «кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і спільно з іншими» і «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна». Переоцінити важливість цього документа для міжнародного співтовариства практично неможливо [2].

Закріплене на міжнародному рівні право недоторканності приватної власності знаходить своє відображення й на рівні держави – в Конституції України.

Згідно з ч. 5 ст. 41 Конституції України «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Частиною 4 ст. 41 Конституції України встановлено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним». При цьому Конституцією України в ч. 4 ст. 13 закріплено державні гарантії захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, забезпечення соціальної спрямованості економіки, а також принцип юридичної рівності всіх суб'єктів права власності [3].

Наведені положення становлять конституційні засади інституту примусового відчуження об'єктів права приватної власності для забезпечення суспільних потреб, що обґрунтовуються мотивами суспільної необхідності.

Як бачимо, в основу цього інституту покладено принцип недопущення безпідставного позбавлення права приватної власності та забезпечення гарантій прав та інтересів приватного власника, за рахунок якого вирішуються питання суспільного значення, що відповідає загальноісторичній правовій традиції розвитку цього інституту. Тож основна його правова ідея полягає в установленні балансу суспільних і приватних інтересів у випадках, коли ступінь загальної необхідності забезпечення суспільних потреб превалює над суспільно-визнаним пріоритетом інтересів приватного власника і вимагає його підпорядкування в цілях розвитку та забезпечення добробуту всього суспільства.

Разом з цим, Законом України «Про основи національної безпеки України» національна безпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам; до національних інтересів віднесено, зокрема, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [4].

Частиною національної безпеки України є економічна безпека [5], забезпечен-

ня якої згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції України – найважливіша функція держави, справа всього Українського народу. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері віднесено, зокрема, забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці.

У ст. 10 Господарського кодексу України визначено основні напрями економічної політики держави, проведення якої є питанням здійснення державою її суверенітету і полягає у формуванні оптимальної й ефективної економічної системи, що включає відповідні заходи, у тому числі щодо трансформування власності, до яких, зокрема, віднесено приватизацію та націоналізацію як інструменти (механізми) політики інституційних перетворень (абзац 5 ч. 1 ст. 10 кодексу) [6].

Підпункт «е» пункту 4 Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку, у якій Генеральна Асамблея ООН підкреслює, що «...Для охорони своїх ресурсів кожна держава має право здійснювати ефективний контроль над ними і над їх експлуатацією засобами, що відповідають його положенням, включаючи право націоналізації або передачі володіння своїм громадянам, причому це право є виразом повного невід'ємного суверенітету цієї держави» [7].

Пункт 3 Резолюції №A/RES/3171/XXVIII Генеральної Асамблеї ООН про невід'ємний суверенітет над природними ресурсами визначає право держави при застосуванні принципу націоналізації самостійно визначати форми та розмір компенсації [8].

Природно, що постанова про націоналізацію приймається державною владою, в основному це входить у компетенцію законодавчої влади.

Розглянувши існуючу законодавчу основу та історичні прецеденти проведення націоналізації, зупинимось на необхідності її реалізації в Україні.

Як відзначається в багатьох джерелах, наслідки приватизації державних підприємств в Україні є дуже негативними. Це підтверджується в актах Верховної Ради [9], а також неодноразово на це зверталась увага науковців [10, с. 154-146; 11, с. 3; 12, с. 271-273].

Зокрема, відзначається, що приватизація в Україні за відсутності належного державного контролю призвела до масованого розграбування державної власності та вакханалії корупції, деградації виробничого потенціалу, особливо наукомістких виробництв [13, с. 112, 414].

На сьогодні питома вага державного сектору економіки становить 10,3% (див. табл.).

У різних галузях економіки питома вага державного сектору економіки має різні значення, і лише в енергетичній та транспортній галузях присутність держави є значною.

Незважаючи на те що процес приватизації було розпочато в 1992 р., приріст виробництва лише у 2006 р. досяг обсягу промислового виробництва 1990 р., а подальша тенденція 2007-2015 рр. також не демонструвала стабільного зростання (див. рис.).

Серед основних передумов для початку націоналізації в країні є:

– необхідність забезпечення національної безпеки через розвиток національної економіки (для прикладу, частка імпортованих продовольчих товарів становить 44%, у сільському господарстві парк сільськогосподарських механізмів на 80% зарубіжний) і підтримки функціонування базових галузей економіки, таких як енергетика, металургія, машинобудування, хімічна промисловість;

Частка державного сектору в промисловості за 2014 рік

	Вид економічної діяльності	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	* Питома вага державного сектору економіки, %
	Усього	8,9	15,6	15,1	11,3	10,3
	у тому числі					
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4,4	3,0	11,4	2,7	4,6
2	Промисловість	16,7	22,0	15,2	20,2	15,1
2.1	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4,0	5,4	24,5	2,7	7,9
2.2	Переробна промисловість	3,9	5,5	8,7	3,6	4,6
2.3	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	58,4	71,8	39,9	66,7	47,9
2.4	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2,2	6,5	3,7	3,4	3,3
3	Будівництво	0,2	0,7	1,1	0,1	0,5
4	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	33,9	46,5	52,8	38,3	34,5

* Питома вага державного сектору економіки розрахована відповідно до наказу Мінекономрозвитку України від 20.12.2012 № 1466 зі змінами, на підставі показників, наданих Державною службою статистики України (лист від 20.07.2015 № 04.1-07/131-15)

Джерело: дані сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikilS>

– необхідність модернізації та оновлення основних фондів, оскільки приватні структури не виконують свої інвестиційні зобов'язання і обмежуються лише отриманням прибутків від існуючого рівня виробництва (стан зносу основних

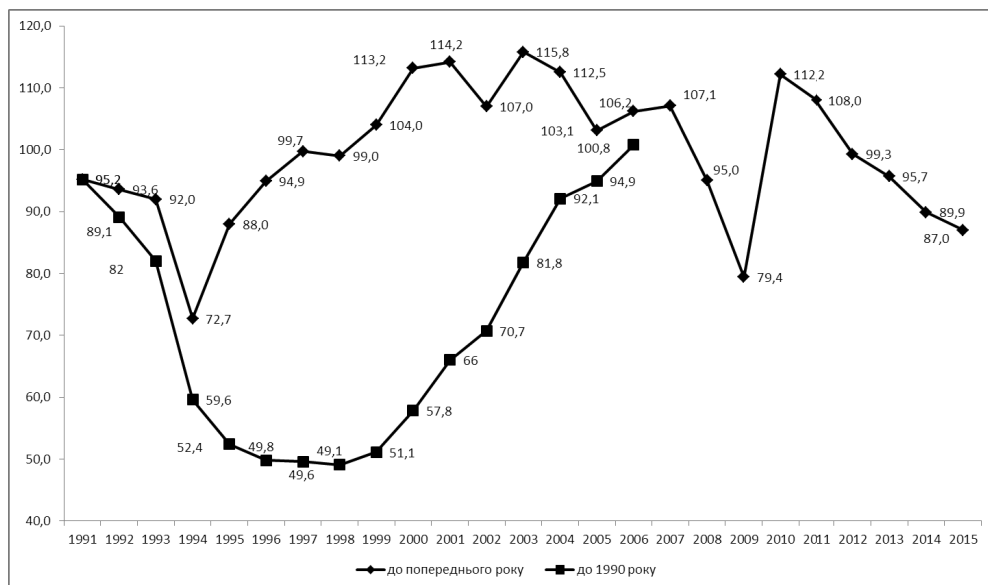

Рис. Індекси виробництва промислової продукції за 1991-2015 роки

Джерело: дані Державної служби статистики України

фондів промислових підприємств на кінець 2015 р. – 84,5%);

- необхідність підвищення контролю за використанням фінансових ресурсів підприємств, де є державна частка;

- необхідність захисту українських споживачів від зловживань, до яких призводить існування приватних монополій, зокрема в енергетиці, комунальному господарстві, харчовій промисловості тощо;

- необхідність контролю за виведенням прибутків українських компаній у офшори.

У сучасних економічних умовах, що характеризуються циклічністю в появі економічних кризових періодів, здатність економічної системи до стабільного й еволюційного розвитку залежить, насамперед, від її гнучкості до структурної перебудови економіки (зокрема трансформації власності) та оптимізації методів управління шляхом пожвавлення саморегулятивних механізмів або посилення державного управління.

Тому можна вважати, що об'єктивно виправданою для України є доцільність розглядати механізми інституційних перетворень щодо трансформації приватної власності для цілей забезпечення стійкості моделі багатокладності національної (змішаної) економіки (із чим пов'язують принцип економічної багатоманітності, встановлений ч. 1 ст. 15 Конституції України – «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності»), зокрема у бік розширення її державного сектору за рахунок націоналізації.

Висновки

Підсумовуючи зазначимо, що світова історія має багато прикладів націоналізації. Цей процес визнаний на міжнародному рівні та, відповідно, підлягає застосуванню в усіх державах. Націоналізація має конкретні умови реалізації: здійснення на підставі спеціального закону, відшкодування збитків і обов'язкова наявність загальнонаціональних інтересів. Разом з цим, націоналізація обмежує або припиняє право власності осіб, вилучаючи майно у власність держави. Таким чином, принцип націоналізації бачиться як концепт, що все ж таки порушує

право приватної власності. Доктрини націоналізації в різних країнах мають діаметрально протилежні точки зору на екстериторіальну дію законів про націоналізацію, а тому питання відшкодування збитків цілком і повністю перебуває в юрисдикції конкретної держави.

Таким чином, в Україні можливим є розгляд упровадження законодавчих механізмів правового регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності для суспільних потреб з мотивів суспільної необхідності.

Література

1. *Бернар И., Колли Ж.-К.*, Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, испанская терминология : В 2-х т.– Т. II : Пер. с фр. / И. Бернар, Ж.-К. Колли. – М. : Международные отношения, 1994. – 720 с.
2. Загальна Декларація Прав Людини, прийнята резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml – Назва з екрана.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР (в редакції від 2 березня 2014 р. на підставі Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» № 742-VII від 21 лютого 2014 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> – Назва з екрана.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV (зі змінами) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> – Назва з екрана.
5. Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. ; за ред. О. М. Джуґі. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр навчальної літератури, 2010. – 368 с.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page> – Назва з екрана.
7. Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку. Прийнята резолюцією 3201 (S-VI) Генеральної Асамблеї ООН від 1 травня 1974 р., Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/econ_order.shtml – Назва з екрана.
8. Резолюція 28-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН № A/RES/3171/XXVIII від 17 грудня 1973 р. Про невід'ємний суверенітет над природними ресурсами. Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/285/45/IMG/NR028545.pdf?OpenElement> – Назва з екрана.
9. Про Рекомендації парламентських слухань «Наслідки і перспективи приватизації в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 22 травня 2003 р. № 883-IV // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/883-iv> – Назва з екрана.
10. *Клименко О. М.* Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. М. Клименко. – К., 2006. – 223 с.
11. *Медведев Д. М.* Розвиток державного сектору економіки в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Д. М. Медведев ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 20 с.
12. *Саврас І. З.* Велика приватизація в Україні : особливості та наслідки / І. З. Саврас // Науковий вісник : Збірник науково-технічних праць. – Львів : Український державний лісо-технічний університет, 2004. – Випуск 14.1. – 304 с.
13. *Макогон Ю. В.* Национализация и приватизация предприятий (Опыт Франции для Украины) : Монография. Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко / Мин-во образования и науки Украины. ДонНУ ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти.– Донецк, 2009. – 492 с.